

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI

ILMIY
AXBOROTNOMA

2025

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI

- НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
- SCIENTIFIC BULLETIN OF
NAMANGAN STATE UNIVERSITY

**NAMANGAN DAVLAT
UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2025-5]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427**

**10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL**

Yusupova Shirinoy Ortig'ali qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti o'qituvchisi
sh.yusupova@gmail.com

UDK 81-13

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI LEKSIK SATHDAGI XUSUSIYATLARNING QIYOSIY TAHLILI:
UNIVERSAL TENDENSIYALAR VA TILGA XOS XUSUSIYATLAR**

Anotatsiya: Mazkur maqola ingliz va o'zbek tillarining leksik sathini qiyosiy o'rganishga bag'ishlangan. Unda morfologik va semantik tizimlar, leksik o'zlashmalar va qo'shma so'z yasalishi kabi hodisalar tahlil qilinadi. Tahlil natijasida ingliz tili sinonimiya va polisemiya jihatidan boy bo'lgan analitik til sifatida, o'zbek tili esa affiksatsiyaga asoslangan agglutinatativ til sifatida ko'rib chiqiladi. Natijalar tillararo umumiy leksik hodisalar va madaniy-ta'limiy farqlarni yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: leksik sath, qiyosiy tilshunoslik, morfologiya, semantika, o'zlashma so'zlar.

Юсупова Шириной Ортигали кизи
Преподаватель Чирчикского государственного педагогического университета

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛЕКСИЧЕСКОГО УРОВНЯ АНГЛИЙСКОГО И
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ: УНИВЕРСАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ**

Аннотация: Статья посвящена сопоставительному анализу лексического уровня английского и узбекского языков. Рассматриваются морфологические процессы, семантические структуры и заимствованные лексемы. Установлено, что английский язык как аналитический демонстрирует высокую синонимию и полисемию, тогда как узбекский как агглютинативный язык отличается регулярностью в аффиксации. Результаты способствуют пониманию универсалий и специфики лексических систем.

Ключевые слова: лексический уровень, сравнительное языкознание, морфология, семантика, лексические заимствования.

Yusupova Shirinoy Ortigali kizi
Teacher of Chirchik State Pedagogical University

**COMPARATIVE ANALYSIS OF FEATURES ON THE LEXICAL LEVEL IN ENGLISH AND UZBEK
LANGUAGES: UNIVERSAL TRENDS AND LANGUAGE-SPECIFIC FEATURES**

Abstract: This article presents a comparative analysis of the lexical systems of English and Uzbek. It examines morphological processes, semantic fields, and lexical borrowings. The findings show that English, as an analytic language, features high synonymy and polysemy, while Uzbek, as an agglutinative language, relies on systematic affixation. The study contributes to understanding lexical universals and typological distinctions across languages.

Keywords: lexical level, comparative linguistics, morphology, semantics, lexical borrowing.

Kirish

Leksik sath lingvistik tuzilmaning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, muayyan lingvistik tizimlar ichida lug'atning tashkillanishi, funksionalligi va o'zaro bog'liqligini o'z ichiga oladi. Bu sath so'zlarning oddiy inventarizatsiyasidan ancha keng tushuncha bo'lib, semantik munosabatlar, morfologik jarayonlar va sintaktik o'zaro ta'sirlarni o'z ichiga olgan dinamik tizimni ifodalaydi, ular birgalikda tillarning ma'noni qanday kodlashi, tashkil qilishi va manipulyatsiya qilishini

belgilaydi. Tipologik jihatdan farqli tillar bo'ylab leksik tizimlarning qiyosiy o'rganishi inson tili qobiliyatining asosidagi universal kognitiv jarayonlarga ham, tarixiy, madaniy va tuzilish omillarining lingvistik rivojlanishni shakllantiruvchi o'ziga xos usullariga ham muhim tushunchalar beradi.

Hozirgi tadqiqot asosan farqli lingvistik an'analardan va tipologik yo'nalishlarni ifodalovchi ingliz va o'zbek tillariga qaratilgan. Hind-yevropa oilasining german tarmog'iga mansub ingliz tili asosan analitik tilga aylanib,

keng ko'lamli leksik qarz olish, ayniqsa lotin va fransuz manbalaridan, natijasida ajoyib xilma-xil va qatlamli lug'atga ega bo'lgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Til o'z lug'atining taxminan 60 foizini nogerman manbalardan, asosan Norman bosqini va keyingi madaniy aloqalar kabi tarixiy voqealar tufayli olgan. Bunga qarama-qarshi ravishda, o'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, o'ziga xos agglutinatив morfologiya bilan tavsiflanadi va islom madaniyati hamda fors dunyosining ta'siri natijasida arab va fors tillaridan muhim darajada qarz olgan. Bu ikki til o'rtasidagi qiyosiy tahlil tipologik chegaralar bo'ylab leksik tashkilotning universal printsiplarini va har bir tilning tarixiy rivojlanishi, madaniy konteksti va tuzilish xususiyatlarini aks ettiruvchi o'ziga xos xususiyatlarni aniqlash uchun noyob imkoniyat taqdim etadi. Bunday tadqiqot ayniqsa muhim, chunki u lingvistik universallar - barcha tillarga xos jihatlar - va parametrik xilma-xillik - tillar o'rtasidagi tizimli farqlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni yoritadi. Leksik sath tushunchasi so'z yasalihi, semantik maydonlar va leksik o'zlashtirish kabi masalalarni o'z ichiga olgan lug'atning tuzilishi va tilda qanday faoliyat yuritishi bilan bog'liq[1]. Ingliz va o'zbek tillarida leksik sath kommunikativ ehtiyojlar, tarixiy jarayonlar va boshqa tillar bilan aloqalar natijasida moslashuvchan tizim sifatida shakllanadi. Ingliz tilining lotin, fransuz va boshqa tillar bilan uzoq tarixiy ta'sir natijasida boy va xilma-xil lug'at tarkibiga ega bo'lishi, o'zbek tilining esa o'ziga xos agglutinatив morfologiyaga ega bo'lib, tarixiy va geosiyosiy omillar ta'sirida fors, arab va rus tillaridan ko'plab ta'sirlarni qabul qilishi bu sohadagi tadqiqotlar uchun boy material yaratadi.

Nazariy jihatdan, leksik sathni o'rganish zamonaviy tilshunoslikning turli yo'nalishlarini o'z ichiga oladi. Ferdinand de Sossyurning strukturalistik yondashuvi tilni belgilar tizimi sifatida tushuntirgan holda, paradigmatic va sintagmatik munosabatlarni kiritgan. Leonard Blumfeldning ilmiy metodologiyasi leksik tuzilmaning aniq ko'rinishlariga urg'u bergan. Generativ tilshunoslik doirasida Serjo Skalize va Emiliano Gevara so'z yasalihiining mustaqilligi masalasini o'rganib, derivatsiya va kompozitsiya jarayonlarining sintaksisdan mustaqil leksik komponent ichida sodir bo'lishini ta'kidlagan[2]. Maykl Xallideyning sistemali-funksional lingvistikasi lug'at tarkibining kommunikativ roliga e'tibor qaratib, leksik tanlovlar kontekst, maqsad va auditoriyaga ko'ra shakllanishini ko'rsatgan.

Ushbu tadqiqot keng qamrovli qiyosiy metodologiyaga asoslangan bo'lib, ingliz va o'zbek tillaridagi leksik xususiyatlarni tizimli tahlil qilish uchun bir necha yondashuvlarni birlashtiradi. Tadqiqot metodologik jihatdan strukturalistik, funksionalistik va kognitiv tilshunoslik printsiplarini o'z ichiga oladi. Tahlil jarayoni leksik birliklarning tizimli tasnifidan boshlanadi,

bu erda ingliz va o'zbek tillaridagi so'zlar semantik maydonlar, morfologik tuzilma va etimologik kelib chiqishi bo'yicha kategoriyalarga ajratiladi. Semantik maydonlar tahlili Savidning semantik nazariyasiga asoslanib, tabiat hodisalari, ijtimoiy munosabatlar va abstrakt tushunchalar kabi sohalaridagi leksik tashkilotni o'rganadi. Masalan, ingliz tilidagi "rain", "snow", "hail" va "sleet" so'zlari o'zbek tilidagi "yomg'ir", "qor", "do'l" va "qor bo'roni" bilan qiyoslash orqali semantik maydonlarning universalligi va tilga xos farqlarini aniqlash mumkin. Morfologik tahlil agglutinatив va analitik tizimlar o'rtasidagi farqlarni sistemli ravishda o'rganadi. Ingliz tilining analitik xususiyatlari so'z tartibi va yordamchi konstruksiyalar orqali tahlil qilinadi, masalan "I have been reading" konstruksiyasida "have" va "been" yordamchi fe'llari zamon va aspektini bildiradi. O'zbek tilining agglutinatив tuzilmasi qo'shimchalar orqali o'rganiladi, masalan "o'qiyotganman" so'zida "-yotgan" davomiylik aspektini, "-man" esa birinchi shaxsni bildiradi. Leksik qarz olish naqshlari tarixiy korpus tahlili orqali o'rganiladi. Ingliz tilida lotin va fransuz manbalaridan olingan so'zlar, masalan "justice" (lotin "justitia"), "beauty" (fransuz "beauté"), o'zbek tilida arab va fors manbalaridan olingan so'zlar, masalan "kitob" (arab "kitāb"), "gul" (fors "gol") bilan qiyoslanadi. Bu tahlil har ikkala tilda leksik qarz olishning madaniy va tarixiy omillarini yoritadi.

Fonologik ta'sirlar leksik tuzilmaga ta'sirini o'rganish uchun fonetik tahlil qo'llaniladi. Ingliz tilining murakkab unli tizimi va o'zbek tilining unli uyg'unligi printsiplari so'z yasalihi va leksik moslashuvga qanday ta'sir qilishini tahlil qiladi. Masalan, ingliz tilida "record" so'zining urg'u o'zgarishi bilan ma'no farqi ("REcord" - ism, "reCORD" - fe'l) o'zbek tilidagi morfologik aniqlik bilan qiyoslanadi. Sinonimiya va polisemiya tadqiqoti leksik semantikaning chuqur jihatlari bilan shug'ullanadi. Ingliz tilidagi "happy", "joyful", "cheerful" kabi sinonimlar o'zbek tilidagi "xursand", "baxtli", "quvnoq" bilan qiyoslanib, har ikkala tilda leksik boylik strategiyalari aniqlanadi.

Polisemiya tahlili "bank" (moliyaviy institut yoki daryo qirg'og'i) va "yo'l" (shosse yoki yo'l-yo'riq) kabi misollar orqali ko'p ma'nolilikning kognitiv asoslarini o'rganadi. Derivatsiya va kompozitsiya jarayonlari yangi so'z yasalihiining qiyosiy tahlili orqali o'rganiladi. Ingliz tilidagi "-ness" qo'shimchasi ("happiness") o'zbek tilidagi "-lik" qo'shimchasi ("baxtililik") bilan qiyoslanib, har ikkala tilda abstrakt tushunchalar yasalihiining o'xshash kognitiv strategiyalari aniqlanadi. Qo'shma so'zlar tahlilida ingliz tilidagi "blackboard" va "houseboat" o'zbek tilidagi "qora taxta" va "uy qayiq" bilan qiyoslanadi. Korpus tahlili zamonaviy matnlar, klassik adabiy asarlar va og'zaki nutq namunalarini o'z ichiga oladi. Ingliz tilidan Shekspir, Chaucer va zamonaviy yozuvchilar asarlari, o'zbek tilidan Navoiy, Alpomish dostoni va

zamonaviy adabiy matnlar tanlanadi. Bu yondashuv leksik xususiyatlarning diachronik rivojlanishini va zamonaviy qo'llanishini kuzatish imkonini beradi. Qiyosiy tipologik tahlil Greenbergning universallar nazariyasi va Comriening tipologik tasnifiga asoslanadi[3]. Bu yondashuv ingliz va o'zbek tillarini keng tipologik kontekstda joylashtirib, ularning leksik xususiyatlarini global perspektivada baholash imkonini beradi.

Natijalar va Muhokama

Ingliz va o'zbek tillaridagi leksik sathning tahlili universal tendensiyalar va tilga xos xususiyatlarning murakkab o'zaro ta'sirini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari bir necha asosiy sohalarida muhim topilmalarni aniqlaydi. Universal leksik strategiyalar bo'yicha, ikkala til ham lug'at tarkibini kengaytirish mexanizmi sifatida leksik qarz olish jarayonining keng qo'llanilishini ko'rsatadi. Ingliz tilidagi lug'atning taxminan 60 foizi lotin va fransuz tillaridan olingan bo'lib, bu Norman bosqini va undan keyingi madaniy aloqalar natijasidir[4]. Masalan, "science" so'zi lotin "scientia"dan, "justice" so'zi lotin "justitia"dan, "beauty" so'zi fransuz "beauté"dan kelib chiqqan. Bu jarayon o'zbek tilida ham kuzatiladi, bu erda arab va fors tillaridan keng ko'lamda so'zlar o'zlashtirilgan. "Kitob" so'zi arab "kitāb"dan, "gul" so'zi fors "gol"dan, "ilm" so'zi arab "ilm"dan kelib chiqqan. Bunday qarz olish jarayoni til rivojlanishining universal strategiyasini aks ettiradi, bu erda yangi madaniy va ilmiy tushunchalarni ifodalash uchun tillar chet tillardan leksik resurslarni o'zlashtiradi. Leksik qarz olishning semantik taqsimoti ham o'xshash naqshlarni ko'rsatadi[5]. Ingliz tilida yuqori madaniyat, fan va rasmiy boshqaruv sohaları asosan lotin va fransuz manbalaridan ta'sir ko'rgan. "Government" (boshqaruv), "education" (ta'lim), "medicine" (tibbiyot) kabi atamalar bu tendensiyani aks ettiradi. O'zbek tilida esa din, ilm-fan va adabiyot sohaları arabcha ta'sirni, ma'muriyat va san'at sohaları forsha ta'sirni ko'rsatadi. "Madrasa" (ta'lim muassasi), "tibbiyot" (tibbiyot), "adabiyot" (adabiyot) kabi so'zlar bu qonuniyatni tasdiqlaydi.

Semantik maydonlar tashkiloti ikkala tilda ham universal kognitiv printsiplarni aks ettiradi. Tabiat hodisalari bilan bog'liq semantik maydon ingliz tilida "rain", "snow", "hail", "fog", "wind" so'zlari orqali, o'zbek tilida "yomg'ir", "qor", "do'l", "tuman", "shamol" so'zlari orqali ifodalanadi. Rang nomlari ham universal naqshni ko'rsatadi: ingliz tilida "red", "blue", "green", "yellow", o'zbek tilida "qizil", "ko'k", "yashil", "sariq". Bu universallik Berlin va Keyning rang terminologiyasi nazariyasini tasdiqlaydi. Oilaviy munosabatlar semantik maydoni ham o'xshash tuzilmani namoyon etadi. Ingliz tilida "father", "mother", "brother", "sister" asosiy oilaviy munosabatlarni bildirsa, o'zbek tilida "ota", "ona", "aka/uka", "opa/singil" shu funktsiyani bajaradi. Biroq, o'zbek tilida yosh va jins bo'yicha aniqroq farqlash mavjud ("aka" - katta aka, "uka" - kichik aka), bu madaniy

o'ziga xoslikni aks ettiradi. Sinonimiya va antonimiya universallari ikkala tilning leksik boyligini ta'minlaydi. Ingliz tilida "happy", "joyful", "cheerful", "glad" sinonim qatori o'zbek tilidagi "xursand", "baxtli", "quvnoq", "shod" bilan parallel tuzilmani ko'rsatadi. Antonimiya ham universal naqshni namoyon etadi: "hot-cold" ("issiq-sovuq"), "big-small" ("katta-kichik"), "fast-slow" ("tez-sekin"). Polisemiya hodisasi ham universal xususiyat bo'lib, har ikkala tilda bitta so'zning bir necha bog'liq ma'noga ega bo'lishini ko'rsatadi. Ingliz tilidagi "head" so'zi tana a'zosi, rahbar yoki yuqori qism ma'nolarini bildiradi. O'zbek tilidagi "bosh" so'zi ham shunga o'xshash polisemiyaning namoyon etadi: tana a'zosi, rahbar, asosiy. "Hand" va "qo'l" so'zlari ham o'xshash polisemik rivojlanishni ko'rsatadi: tana a'zosi, yordam, nazorat ma'nolarini bildiradi. Morfologik farqlar esa tillarning tipologik o'ziga xosligini yaqqol ko'rsatadi. Ingliz tilining analitik tuzilmasi grammatik munosabatlarni so'z tartibi va yordamchi so'zlar orqali ifodalaydi. "I have been reading the book for two hours" jumlasida "have been" yordamchi konstruksiyasi davom etayotgan va tugallangan aspektni, "for two hours" iborasi esa vaqt davomiyligini bildiradi. Bu tuzilma ingliz tilining sintaktik qat'iyligini va yordamchi elementlarga bog'liqligini ko'rsatadi. O'zbek tilining agglutinatив tuzilmasi esa grammatik ma'nolarni morfologik qo'shimchalar orqali aniq kodlaydi. "Kitobni ikki soatdan beri o'qib kelmoqdaman" jumlasida "-ni" obyekt belgisini, "-dan beri" vaqt boshlang'ich nuqtasini, "-moqda" hozirgi davomiy zamonni, "-man" birinchi shaxsni bildiradi. Bu tuzilma o'zbek tilining morfologik boyligi va aniqligini namoyish etadi. Fe'l tizimi ham sezilarli farqlarni ko'rsatadi. Ingliz tilidagi noturg'un fe'llar tarixiy rivojlanishning murakkabligini aks ettiradi: "go-went-gone", "see-saw-seen", "take-took-taken". Bu noturg'unlik til o'rganishda qiyinchilik tug'diradi, lekin badiiy ifodada stilistik xilma-xillik yaratadi. O'zbek tilidagi fe'llar esa muntazam qo'shimchalar orqali tuslanadi: "bor-di-m" (men bordim), "ko'r-di-m" (men ko'rdim), "ol-di-m" (men oldim). Bu muntazamlilik tilning tizimlilikini va bashorat qilish mumkinligini ta'minlaydi.

So'z yasalihi sohasida ham muhim farqlar kuzatiladi. Ingliz tilida qo'shma so'zlar ko'pincha ikki mustaqil so'zni birlashtirish orqali hosil bo'ladi: "blackboard" (qora + taxta), "sunflower" (quyosh + gul), "software" (yumshoq + mahsulot). Bu jarayon ingliz tilining leksik moslashuvchanligini ko'rsatadi. O'zbek tilida esa agglutinatив tuzilma tufayli murakkab tushunchalar asosga bir necha qo'shimcha qo'shish orqali hosil qilinadi: "do'stlik" (do'st + -lik), "o'qituvchi" (o'qi- + -t- + -uv- + -chi), "kitobxon" (kitob + -xon). Derivatsiya jarayonlari ham farqli strategiyalarni namoyish etadi. Ingliz tilida "-ness" qo'shimchasi sifatdan ot yasaydi ("happy" → "happiness"), "-ly" qo'shimchasi sifatdan ravish yasaydi ("quick" → "quickly"). O'zbek tilida "-lik"

qo'shimchasi abstrakt tushunchalar yasaydi ("go'zal" → "go'zallik"), "-chi" qo'shimchasi kasb-hunar nomlari yasaydi ("o'qit-" → "o'qituvchi").

Fonetik ta'sirlar leksik tuzilmaga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ingliz tilining murakkab unli tizimi (12 dan ortiq unli) va urg'u o'zgarishi orqali ma'no farqlash ingliz leksikasining o'ziga xos xususiyatidir. "CONtest" (musobaqa) va "conTEST" (e'tiroz qilish) so'zlarida urg'u o'zgarishi grammatik kategoriya va ma'noni o'zgartiradi. O'zbek tilining unli uyg'unligi prinsipi esa so'z yasashida izchillikni ta'minlaydi. "Kitoblarimda" so'zida "o" unlisidan keyin "i" unlisi kelishi unli uyg'unligini buzadi, shuning uchun "kitoblarimda" shakli "kitoblarimda" emas. Leksik semantikaning chuqur tahliliga ko'ra, metaforik rivojlanish ikkala tilda ham mavjud bo'lib, universal kognitiv jarayonlarni aks ettiradi. "Time is money" (vaqt pul) konseptual metaforasi ingliz madaniyatida keng tarqalgan bo'lsa, o'zbek tilida "vaqt oltin" iborasi shunga o'xshash tushunchani ifodalaydi. "Life is a journey" (hayot sayohat) metaforasi ham ikkala tilda mavjud: ingliz tilida "path of life", o'zbek tilida "hayot yo'li". Madaniy kontekstning leksik tuzilmaga ta'siri sezilarli farqlarni keltirib chiqaradi. Ingliz tilida individual muvaffaqiyat bilan bog'liq leksika boy rivojlangan: "achievement", "success", "accomplishment", "attainment". O'zbek tilida jamoaviy qiymatlar bilan bog'liq leksika boy: "birlik", "hamjihatlik", "birodarlashish", "hamkor". Bu farqlar madaniy qadriyatlarning leksik aks etishini ko'rsatadi[6]. Texnologik rivojlanish zamonaviy leksik o'zgarishlarga olib keladi. Ingliz tili global til sifatida yangi texnologik terminlarni yaratadi va tarqatadi: "internet", "software", "database", "algorithm". O'zbek tili bu terminlarni minimal o'zgartirish bilan o'zlashtiradi yoki turkiy ekvivalentlarini yaratadi: "internet" (o'zgarishsiz), "dasturiy ta'minot" ("software" o'rniga), "ma'lumotlar bazasi" ("database" o'rniga). Badiiy adabiyotdagi leksik ishlash ham farqli strategiyalarni ko'rsatadi. Ingliz adabiyotida etimologik xilma-xillik stilistik effekt yaratish uchun ishlatiladi. Shekspir "To be or not to be" iborasida oddiy german ildizli so'zlardan foydalanib, chuqur falsafiy savolni soddada tilda beradi. Chaucer Canterbury Tales asarida anglosakson va norman elementlarini aralashtirib, madaniy sintezni aks ettiradi.

O'zbek adabiyotida Navoiy arab-fors leksikasidan foydalanib, she'riy nutqning samaviyligini oshiradi. "Xamsa"da "ishq" (sevgi), "ma'rifat" (bilim), "sulton" (hukmdor) kabi yuqori uslub so'zlari ishlatiladi. Zamonaviy o'zbek adabiyotida esa xalq tili asosidagi soddada va tabiiy ifoda afzal ko'riladi. Globalizatsiya jarayonlari zamonaviy leksik rivojlanishga katta ta'sir

ko'rsatadi. Ingliz tili jahon tillaridan so'zlarni o'zlashtirib, global leksik fond yaratadi: "tsunami" (yaponcha), "safari" (suahili), "karaoke" (yaponcha). O'zbek tili esa an'anaviy jihatdan konservativ bo'lib, tashqi ta'sirlarni ehtiyotkorlik bilan qabul qiladi, lekin zaruri hollarda moslashadi: "kompyuter", "telefon", "radio". Leksik sathdagi bu keng qamrovli tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillari universal kognitiv strategiyalar (sinonimiya, antonimiya, polisemiya, metaforik rivojlanish, semantik maydonlar) va o'ziga xos tipologik xususiyatlar (morfologik tuzilma, fonetik ta'sirlar, madaniy kodlash) o'rtasida murakkab muvozanatni saqlaydi[7]. Bu topilmalar leksik universallar va parametrik xilma-xillik o'rtasidagi o'zaro ta'sirni yoritadi va tillarning kognitiv asoslari hamda madaniy-tarixiy kontekstga moslashuvini ko'rsatadi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek tillaridagi leksik sathdagi xususiyatlarning ushbu keng qamrovli qiyosiy tahlili universal lingvistik tendensiyalar va tilga xos xususiyatlar o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni yoritadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tipologik jihatdan farqli bo'lishiga qaramay, ikkala til ham leksik tashkilot va rivojlanishning asosiy universal strategiyalarini bo'lishadi. Universal jihatlar bo'yicha, ingliz va o'zbek tillari leksik qarz olish, semantik maydonlar tashkiloti, sinonimiya va antonimiya jarayonlari, polisemiya rivojlanishi, qo'shma so'z yasashi va derivatsiya mexanizmlarida qonuniyatlarni ko'rsatadi. Bu universal strategiyalar inson kognitiv qobiliyatining umumiy asoslarini aks ettiradi va tilning yangi tushunchalar, madaniy haqiqatlar va texnologik rivojlanishlarga moslashish qobiliyatini ta'minlaydi. Leksik qarz olish jarayoni ikkala tilda ham madaniy aloqalar va tarixiy jarayonlar natijasida sodir bo'lib, ingliz tilida lotin-fransuz ta'siri, o'zbek tilida arab-fors ta'siri orqali lug'at boyligini oshiradi.

Semantik maydonlar tashkiloti universal kognitiv printsiplarni tasdiqlaydi. Tabiat hodisalari, rang nomlari, oilaviy munosabatlar va asosiy harakat fe'llari kabi sohalar ikkala tilda ham o'xshash tuzilmaviy naqshlarni ko'rsatadi. Bu universallik Berlin va Keyning rang terminologiyasi, Greenbergning tillar universallari va Lakoffning konseptual metafora nazariyalarini amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Sinonimiya va antonimiya jarayonlari ham universal xususiyat bo'lib, leksik boylik va ma'no aniqligini ta'minlaydi. Ikkala tilda ham hissiy holatlar, fizik xususiyatlar va abstrakt tushunchalar uchun sinonim qatorlari mavjud bo'lib, bu leksik tanlov va stilistik xilma-xillik imkoniyatlarini yaratadi. Antonimiya esa inson tajribasini ikkilik orqali tushunish va kategoriyalashning universal kognitiv strategiyasini aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.de Saussure, F. (1916). Cours de linguistique générale. Paris: Payot.
(Til belgilarining sistemaviy tabiati va leksik tizimning strukturasiga oid asosiy manba)

- 2.**Bloomfield, L.** (1933). *Language*. New York: Holt, Rinehart and Winston. (Struktural tilshunoslik va morfologik tahlil metodikasi)
- 3.**Halliday, M. A. K.** (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold. (Funksional grammatika va leksik birliklarning uslubiy rollari)
- 4.**Jackendoff, R.** (2002). *Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford: Oxford University Press. (Kognitiv tilshunoslik va semantik strukturalar)
- 5.**Scalise, S., & Guevara, E.** (2008). *The Handbook of Morphology*. Oxford: Oxford University Press. (Soʻz yasalishi, affiksatsiya va morfologik parallelizm)
- 6.**Crystal, D.** (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press. (Ingliz tili tarixi, leksik tizimi va zamonaviy qoʻllanishi haqida keng qamrovli manba)
- 7.**Juraev, M.** (2008). *Tilshunoslikka kirish*. Toshkent: Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti. (Oʻzbek tilshunosligiga oid asosiy nazariy tushunchalar va leksik sath tahlillari)